

Perutková, Jana - Spáčilová, Jana. Italská opera na Moravě v 1. polovině 18. století - fenomén stále aktuální. *Opus musicum : hudební revue*, Brno : Nadace Opus musicum, 6, od s. 50-53

Italská opera na Moravě v 1. polovině 18. století – fenomén stále aktuální

Jana Perutková

Jana Spáčilová

Tříletý grantový projekt Italská opera na Moravě v 1. polovině 18. století, který je realizován na Ústavu hudební vědy FF MU v Brně, si klade za cíl díky nově dostupným zahraničním pramenům prozkoumat hudební stránku oper provozovaných na moravských zámcích a zrekonstruovat původní repertoár v co nejkompexnější podobě.

Jedním z nejpodstatnějších projevů barokní kultury je opera jakožto hudebně-dramatický žánr, v němž dochází k integraci všech složek umění (hudba, literatura, výtvarné umění, pohybový projev). V 1. polovině 18. století měla vedoucí postavení v Evropě italská opera, která sehrála významnou roli v mnoha oblastech kulturního života. Na území Moravy přitom dosáhla intenzita provozování opery stupně, jenž snese srovnání s řadou center ve střední Evropě. Soustavné pronikání italské opery na Moravu se datuje počátkem 20. let 18. století, kdy v zájmu své vlastní i stavovské reprezentace začala operní provoz iniciovat šlechta. Právě opera prováděná na šlechtických sídlech byla na území Moravy zastoupena nejvíce, a proto se stala hlavním předmětem našeho bádání.

Hrabě Johann Adam z Questenbergu (1678–1752) nechal na svém panství v Jaroměřicích nad Rokytnou uvádět operní produkce nejpozději od roku 1722. V roce 1730 zde vznikla italská opera jaroměřického zámeckého kapelníka Františka Václava Míči *L'Origine di Jaromeriz in Moravia*, která záhy zazněla i v překladu do češtiny (*O původu Jaroměřic na Moravě*). Byly tu na pořadu opery předních italských autorů, z nichž někteří komponovali svá díla přímo pro Jaroměřice (byl to např. císařský dvorní vicekapelník Antonio Caldara nebo Ignazio Conti). V letech 1727–37 nechal provozovat opery v Kroměříži a Vyškově kardinál Wolfgang Hannibal Schrattenbach (1660–1738).¹ Ten byl velkým příznivcem soudobé italské opery a řadu podnětů načerpal přímo v Neapoli, kde byl dva roky místokrálem. V letech 1733–39 byl dějištěm zámeckých operních představení Holešov hraběte Franze Antona Rottala (1690–1762).

Kromě opery prováděné v sídlech šlechty existovala na území Moravy i opera městská. Od 30. let se rozvíjel operní provoz v Brně, v němž na počátku – jak známo – působila proslulá operní společnost Angela Mingottiho.² Provoz městské opery však byl založen na značně odlišných principech a z hlediska sociologického fungování se podstatně lišil od provádění oper na šlechtických sídlech. Proto zůstává zatím poněkud stranou naší pozornosti.

Hostující italské operní společnosti i kapely významných příslušníků moravské šlechty uvedly do českých zemí italský repertoár a napojily se na hustou síť evropských operních center. Těsné, takřka určující, byly zpočátku vztahy především k Vídni coby hlavnímu městu habsburské monarchie. Nezanedbatelné vazby však nacházíme i k drážďanskému a vratislavskému dění, a především pak přímo k Itálii, odkud byly objednávány hudebniny.

¹ O hudbě na dvoře kardinála Schrattenbacha viz níže uvedené studie J. Spáčilové.

² Propojení brněnského a holešovského operního provozu, které zaznamenává např. Schnal 2001, s. 102, spočívalo především v migraci členů pěveckého ansámblu, repertoár obou lokalit byl však odlišný.

Od samých počátků existence moderní české hudební vědy je problém italské opery na našem území pocíťován jako jedno z důležitých témat výzkumu české hudební kultury 18. století.³ O první muzikologické uchopení tohoto jevu se zasloužil Vladimír Helfert, přední český muzikolog a zakladatel brněnské muzikologické školy. Ve svých pracích o jaroměřické zámecké hudební kultuře se pokusil vytyčit hlavní směry, jimiž by se mělo ubírat další bádání. Ve smyslu Helfertových podnětů byly následujícími generacemi muzikologů, zejména J. Rackem, T. Strakovou, R. Pečmanem, J. Trojanem a J. Sehnalem, zkoumány další lokality. Globální pohled na Moravu jakožto nositelku operního dění poskytl v zásadní studii Počátky opery na Moravě J. Sehnal. Mnoho studií se zabývalo hudebním provozem v Jaroměřicích nad Rokytnou,⁴ kterému bylo v roce 1994 z velké části věnováno též mezinárodní mezioborové sympozium František Václav Miča a zámecké hudební kultury 18. století.⁵ K poznání nových faktů o jaroměřické zámecké kultuře přispěl i historik A. Plichta. Značně menší pozornost byla věnována například operním produkcím v Holešově.

Předmětem zkoumání Helfertových žáků a pokračovatelů doposud byly převážně nehudební prameny – zejména dochovaná operní libreta, často libreta jaroměřická. I na tomto poli ovšem započal bádát V. Helfert, a to svými statěmi o donjuanovské tematice (1917–1920). Měl mnoho následovníků, takže vedle již zmíněného Sehnalova příspěvku byla publikována řada studií s touto tematikou.⁶ Velmi důležité jsou soupisy libret, z nichž jsme čerpali cenné podněty pro svoji badatelskou práci. Nejstarším takovým soupisem je dodatek, který je obsažen ve druhé z jaroměřických monografií V. Helferta a zahrnuje především libreta uchovaná v knihovně zámku Nové Hrady v jižních Čechách, dnes ve správě Národního muzea v Praze. Dále jsou to práce V. Dokoupila a V. Telce, které podávají takřka kompletní obraz o starých tisících na Moravě. Velký význam má pro nás též pracovní elektronický katalog zámeckých knihoven, které spravuje Národní muzeum v Praze. Ze zahraniční literatury nutno vyzdvihnout zejména zcela zásadní sedmisvazkový soupis libret zahrnující celou Evropu, jejímž autorem je italský badatel C. Sartori.

Problematikou uvádění barokních oper na Moravě se také alespoň zčásti zabývala řada příspěvků z několika muzikologických konferencí konaných v tehdejší Československu, které byly publikovány v příslušných sbornících: Colloquium The Musical Theatre Brno 1980 (Brno 1984), Morava v české hudbě (Brno 1985) a Vladimír Helfert v českém a evropském kontextu (Brno 1987). Obecnými znaky opery seria či například klasifikací operních žánrů se zabývalo méně studií, ovšem ani ty nelze opomenout.⁷

Hudební stránka prováděných děl zůstávala ovšem po roce 1924, kdy vyšel Helfertův spis Hudba na jaroměřickém zámku, zcela stranou. Přestože Helfert ve svých pracích naznačil možnosti existence některých jaroměřických partitur,⁸ přiklonila se muzikologická veřejnost k názoru, že operní hudba provozovaná na Moravě se nedochovala, neboť hudební prameny na našem území neexistují a před rokem 1989 byla jen nepatrná možnost prozkoumat zahraniční archivy. Jediným pokusem o seznámení české hudební veřejnosti s italskou hudbou na jaroměřické zámecké scéně proto dodnes zůstalo dvojalbum Hudba na jaroměřickém zámku (Supraphon 1976).⁹

---

³ V závěru studie přinášíme pod číslem 1 soupis základní literatury k tomuto tématu, na který následně odkazujeme jménem autora a rokem vydání práce.

⁴ V závěru studie uvádíme pod číslem 2 alespoň výběr studií k tomuto tématu.

⁵ Část příspěvků z této konference byla publikována ve SPFFBU, H 31, 1996, 1997.

⁶ Na závěr opět uvádíme pod číslem 3 zásadnější studie v tomto směru.

⁷ R. Pečman: Výrazové prostředky neapolské vážné opery, Brno 1970; J. Trojan: Feste musicali, feste teatrali. In: Opus musicum 10, 1986, s. 289 n.

⁸ Helfert 1916, na s. 216 o Vinciho opeře Medea riconosciuta, na s. 217 o Briviově Demoofonte, a konečně o Broschiho Merope na s. 225 ad.

⁹ Hudební realizace Antonín Myslík, průvodní text Rudolf Pečman. Nahrávka obsahuje árie z oper Merope (R. Broschi), Atalo ossia La verità nel inganno (A. Caldara), La Clemenza di Tito (J. A. Hasse), Didone abbandonata (L. Vinci), Issipile (A. Bioni) a Demofoonte (G. F. Brivio, L. Leo).

Muzikologické poznání daného fenoménu tak neustále naráželo na zásadní nedostatek, jímž byl chybějící notový materiál. Dnes se ovšem nacházíme ve zcela jiné situaci. Navíc je nutno vzít v úvahu, že světové bádání na poli opery 18. století za poslední léta značně pokročilo. V hlavních zahraničních encyklopediích již můžeme najít řadu nových údajů, které předchozím generacím muzikologů chyběly a k nimž patří například data premiér či uchování partitur v zahraničních knihovnách a archivech.

Tříletý grantový projekt *Italská opera na Moravě v 1. polovině 18. století* financovaný Grantovou agenturou České republiky, který je realizován na Ústavu hudební vědy FF MU v Brně,¹⁰ si klade za cíl díky nově dostupným zahraničním pramenům prozkoumat hudební stránku oper provozovaných na moravských zámcích a zrekonstruovat původní repertoár v co nejkomplexnější podobě. Teprve nyní, po změně geopolitické situace v 90. letech 20. století, je možno přistoupit k širšímu pojetí dané problematiky a v návaznosti na domácí badatelskou tradici pojmout otázku hudební minulosti Moravy v nových souvislostech.

Prvním předpokladem nových výzkumů je evidence, klasifikace a alespoň částečné shromáždění moravských operních libret. Na základě již provedeného předběžného výzkumu se jedná o několik desítek titulů provedených v Jaroměřicích nad Rokytnou, Kroměříži, Vyškově a Holešově. V pátrání po operní hudbě, která v 1. polovině 18. století na Moravě zaznívala, je totiž právě libreto oním takřka nejdůležitějším vodítkem. Z metodologického hlediska je zcela zásadní si uvědomit skutečnost, že opera 18. století byla živým útvarem proměňujícím se podle lokálních provozovacích možností. Často se přitom nejednalo o další verzi ze skladatelova pera, ale spíše o různé úpravy, kdy byly škrtnuty recitativy, árie i celé scény, či jakýsi typ pasticcia, kdy se do hotového díla vkládaly árie jiných skladatelů. Libreta v této situaci fungovala podobně jako dnes tištěné programy: udávala jména účinkujících, text sledoval případné škrty v partituře či nově vložené úseky. Proto představují spolehlivý pramen zobrazující konkrétní podobu díla v dané lokalitě.

Ideální situace nastává, můžeme-li porovnat libreto s partiturou, z níž se hrálo přímo na pojednávaném místě. Ovšem i srovnání libreta s odjinud známou partiturou může přinést přinejmenším částečné poznání hudební stránky opery. Prameny rozličné provenience sice zachycují pouze jednu z možných podob díla, avšak pokud je text v libretu alespoň částečně shodný se slovy zaznamenanými v partituře, je dosti možné, že stejná byla i hudba. Tato úvaha pak vyvrací časté tvrzení, že neznáme a nemůžeme poznat hudbu provozovanou v minulosti na našem území. Toto naše teoretické formulování pracovní metody by mohlo posunout výzkum provozování italské opery na Moravě. Nyní je naším úkolem dostatečně ověřit tuto metodiku v praxi.

V další fázi bádání je tedy nutno zjistit, zda se notový materiál zkoumaných oper dochoval a pokud ano, kde je uložen. Tyto hudebniny poté mohou sloužit jako srovnávací materiál k libretům domácí provenience. V současné době můžeme říci, že se nám podařilo prokázat existenci několika desítek partitur děl, která byla ve zmíněných moravských centrech provozována (v několika případech dokonce unikátně). Důkladnou evidenci a částečným získáním kopií dostupného notového materiálu bude vytvořen základ pro databázi hudebních pramenů k dějinám italské opery na Moravě.

Shodou okolností existují především partitury oper, které se hrály v Jaroměřicích. Ty se nacházejí zejména ve Vídni, a to v Österreichische Nationalbibliothek a v Archivu Gesellschaft der Musikfreunde. Doposud jsme na základě pramenného výzkumu identifikovali dva typy těchto partitur. Jednak je to notový materiál pořízený pro vídeňská dvorská provedení oper, které se později hrály v Jaroměřicích. Dále se ovšem dochovaly též partitury, které v 1. polovině 18. století prokazatelně prošly přímo jaroměřickým hudebním

---

¹⁰ Badatelský tým prozatím pracuje ve složení J. Perutková, J. Spáčilová, O. Macek; konzultanty projektu jsou R. Pečman, J. Sehnal a J. Trojan.

děním a které spojuje několik společných znaků – především písmo opisovačů a též charakteristická jednotná vazba a typ štitků.¹¹

Při výzkumu bude nutno spolupracovat i s dalšími hudebními knihovnami a archivy v zahraničí, zejména v Rakousku, ale též v Itálii a Německu.¹² Důležitá bude rovněž kooperace s ostatními relevantními obory, jakými jsou například historie, dějiny umění či teatrologie.

Shromáždění hudebního materiálu italské opery se může stát východiskem pro bádání o dalších muzikologických otázkách, jako jsou regresivní a progresivní tendence v české hudbě baroka a raného klasicismu, stylový vývoj domácích skladatelů apod. Analýzou a konfrontací hudebního materiálu s dochovanými librety lze posléze alespoň částečně dospět k rekonstrukci repertoáru italské opery seria na Moravě.

Srovnáním hudební a textové složky děl lze rovněž sledovat další speciální problémy, jako jsou například úpravy, k nimž na našem území nutně docházelo vzhledem k domácím provozovacím možnostem. Tak bude možno poznat obecnější principy provozovací praxe italské opery mimo území Itálie, což by mohlo být přínosem i zahraničnímu muzikologickému výzkumu v této oblasti. O výše uvedených problémech by měla pojednávat mezinárodní muzikologická konference, která je plánována na první polovinu roku 2007 a jejíž příspěvky vyjdou tiskem ve sborníku.

Praktické využití výsledků projektu bude spočívat v přípravě „domácího“ operního repertoáru pro edice a případně následné nastudování.¹³ V posledních několika letech se barokní opera stává stále populárnějším žánrem v Evropě i u nás,¹⁴ v našich podmínkách se ovšem interpreti potýkají s nedostatkem vhodného repertoáru. V této souvislosti připomeňme, že Česká republika zaujímá počtem kompletně dochovaných kulisových („barokních“) divadel jedno z nejpřednějších míst na světě. Poznání repertoáru a provozovací praxe italské opery na Moravě v 1. polovině 18. století tak umožní provádění operních děl v co nejautentičtějším podání a opery moravské provenience budou moci zaznít v novodobé světové premiéře.

1. Základní literatura k problematice italských oper na Moravě:

Helfert, Vladimír: Hudební barok na českých zámcích. Jaroměřice za hraběte Jana Adama z Questenberku, Praha 1916. Týž: Hudba na jaroměřickém zámku. František Míča 1696–1745, Praha 1924.

Palečková, Věra: Hudba na holešovském zámku, in: ČMMus. 34, 1949, č. 2, s. 232–243.

Plichta, Alois (ed.): O životě a umění. Listy z jaroměřické kroniky 1700–1752, Jaroměřice n. Rokytou 1974. Týž: Jaroměřicko. Dějiny Jaroměřic nad Rokytou a okolí II., Jaroměřice n. R. 1994.

Sehnal, Jiří: Počátky opery na Moravě, in: AUPO, facultas philosophica, supplementum XXI, Praha 1974, s. 55–77. Týž: Dějiny hudby na Moravě, Brno 2001.

Spáčilová, Jana: Opera v biskupských rezidencích v Kroměříži a Vyškově. Olomoucký biskup Schrattenbach a hudba vrcholného baroka V., in: Opus musicum 37, 2005, č. 5.

2. Doplnková bibliografie:

¹¹ Více o tom pojedná připravovaná studie J. Perutkové: Jaroměřické opery ve vídeňských archivech.

¹² Vedle již zmíněných vídeňských institucí je to též Mozarteum Salzburg, Biblioteca Nazionale Marciana Venezia, Biblioteca Nazionale Braidense Milano, Civico Museo Bibliografico Bologna, Sächsische Landesbibliothek Dresden, Santini-Bibliothek Münster aj.

¹³ V této fázi projektu budeme spolupracovat především s O. Mackem, který se svým souborem Hofmusici (dříve Cappella Accademica) provedl již celou řadu barokních oper a více než 10 let se zabývá dobovou inscenační praxí, zvláště ve spolupráci se Nadací barokního divadla zámku Český Krumlov.

¹⁴ O interpretačních problémech opery 18. století viz např. R. Pečman: Die Oper der Neapolitanischen Schule als Inszenierungsproblem. In: SPFFBU, 1994, H 29, s. 63–67.

- Kröper, Andreas: Die Jaroměřicer Schlosskapelle im Spiegel ihrer Zeit, in: SPFFBU, H 31, 1996, 1997, s. 40–42.
- Macek, Ondřej: Die Besonderheiten der Besetzung der italienischen Opernorchester im 18. Jahrhundert und ihre mögliche Einflüsse in böhmischen Ländern, in: SPFFBU, H 31, 1996, 1997, s. 43–47.
- Pečman, Rudolf: Schloss Jaroměřice und seine Musikkultur im 18. Jahrhundert (Europäischer Geist in einem mährischen Kulturzentrum), in: SPFFBU, H 31, 1996, s. 5–11. Týž: Jaroměřice nad Rokytnou als Zentrum der Opernpflege im 18. Jahrhundert, in: Musikgeschichte in Mittel- und Osteuropa. Mitteilungen der Internationalen Arbeitsgemeinschaft der Technischen Universität, Heft 3, Chemnitz 1998, s. 211–220.
- Perutková-Dvořáková, Jana: Die Musikkultur von Schloß Jarmeritz und František Václav Míča, in: Studien zur Musikwissenschaft, Bd. 44, Tutzing 1995, s. 83–112. Táž: Opernproduktionen in Jaromeritz (Jaroměřice nad Rokytnou) in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts, in: 4. sudetendeutsch-tschechisches Musiksymposium Die Oper in Böhmen, Mähren und Sudetenschlesien, Regensburg 1996, 1997, s. 201–204. Táž: Einige Bemerkungen zur Míčas Opera serenada Der glorreiche Nahmen Adami, in: SPFFBU, H 31, 1996, 1997, s. 25–30.
- Sehnal, Jiří: Hudební centra na Moravě v první polovině 18. století, in: OM 16, 1984, s. 117–120. Týž: Die adeligen Musikkapellen im 17. und 18. Jahrhundert in Mähren. Studies in Music History presented to H. C. Robbins Landon on his 70th birthday, London 1996, s. 195–217, 266–269.
- Spáčilová, Jana: Hannibal bez slonů. Olomoucký biskup Schrattenbach a hudba vrcholného baroka I., in: OM 37, 2005, s. 24–27. Táž: Hudba pro neapolského místokrále. Olomoucký biskup Schrattenbach a hudba vrcholného baroka II., in: OM 37, 2005, č. 2, s. 31–36.
- Straková, Theodora: Jaroměřice nad Rokytnou, in: OM 2, 1973, s. 57 n. Táž: Jaroměřice nad Rokytnou a jejich význam v hudebním vývoji Moravy, in: O životě a umění. Listy z jaroměřické kroniky 1700 – 1752, str. 393 n. Jaroměřice n. Rokytnou 1974. Táž: Italienische Barockoper in Mähren und Christoph Willibald Gluck. Sonderdruck aus: Festschrift Gerhard Croll, str. 167 n.. Laaber 1992.

3. Libretistika italské opery:

- Dokoupil, Vladislav – Telec, Vladimír: Hudební staré tisky ve fondech universitní knihovny v Brně, Brno 1975.
- Dokoupil, Vladislav: Soupis brněnských tisků. Staré tisky do roku 1800, Brno 1978.
- Freemannová, Michaela: Oratorium (a opera) v olomoucké diecézi za Wolfganga Hannibala Schrattenbacha, in: Hudba v Olomouci – Historie a současnost I., in honorem Pavel Čotek, Olomouc 2003.
- Helfert, Vladimír: Opera o Donu Juanu v Brně r. 1734, in: ČMMus. 41–42, 1917–1918, s. 249–265, 43–44, 1919–1920, s. 65–108.
- Pečman, Rudolf: Stará opera – země neznámá aneb malá apoteóza Pietra Metastasia, in: OM 1, 1969, č. 4, s. 101–105, č. 5–6, s. 139–142. Týž: Einige Fragen zur Erforschung des Opernlibrettos (18. Jahrhundert), in: Mitteleuropäische Kontexte der Barockmusik. Historia Musicae Europae centralis. Congressus internationales musicologici Bratislavenses, 2. Ed. Pavol Polák. Bratislava 1997, s. 165–171.
- Sartori, Claudio: I libretti italiani a stampa dalle origini al 1800, 7 sv., Bertola a Locatelli Musica, Cuneo 1990–1994.
- Telec, Vladimír: Stará libreta a míčovská otázka, in: OM 2, 1970, č. 8., s. 239–241.
- Trojan, Jan: Jak to dopadlo v Jaroměřicích, in: OM 6, 1974, č. 3, s. 82–85. Týž: Čeština na zámecké scéně v Jaroměřicích, in: OM 16, 1984, č. 4, s. 101–105.